

midőn a protestans eszméknek a katolikusok közt hódít követték. S mindenekfelett eszközözi azt, hogy a protestantismus szelleme a katolikus tömeget áthassa, mint jó kovász, mely mindig megerjeszti a tésztát, abban a kebelben, melybe letétetett.

CHARRUAUD D.

II.

ANGOLORSZÁGI LEVÉL.*)

Belfast, 1887. jan. 22.

(Visszaemlékezés Magyarországra. Az angol püspöki egyház állami voltának kérése. Az unitáriusok viszonya más egyházakhoz. Irlandi egyházi viszonyok.)

Szerkesztő úr!

Ez alkalommal csak rövid levelet írok mintegy bevezetésként azoknak a rendes tudósításoknak, melyeket a mi egyházi dolgainkról lesz szerencsém küldeni. S mindenek előtt engedje meg, hogy kifejezzem, hogy minő készséggel és őszinte örömmel ragadom meg a szerkesztőség szívessége által nyújtott alkalmat, hogy levelezői viszonyba lépjek tisztelt és szeretett magyar barátainkkal.

Az önök szép hazájába a Dávid Ferencz emlékünnepele tartásakor, 1879-ben tett látogatásom emlékei frissen élnek lelkemben. Az az ismeret, melyet akkor az önök nemes egyházának történelméről és intézményeiről nyertem, és a személyes ismeretség, melyet annak lelkes zászlóvivői közül egy néhánynyal volt szerencsém kötni, új és maradandó benyomásokkal gazdagították lelkemet a mi elveink életrevalóságáról és expansiv erejéről. Enyedinek, Szentábrahámának, Székely Sándornak, Jakab Eleknek, Orbán Baláznak és más theologiai és történelmi íróknak munkái, jelentékeny helyet foglalnak el könyvtáramban, és gyakran fordulnak meg kezemen. Folyóiratuk olvasóihoz tehát, mint kedves barátokhoz, mint a hit és a szabadság barátaihoz írok. A tenger és föld távolságon keresztül a testvéri szeretet jobbját nyújtom feléjük és üdvözlöm őket.

*) Folyóiratunk Angliából is eredeti rendes tudósításokat fog hozni. Gordon Sándor, belfasti lelkész, tisztelt barátunk, kire 1879-iki látogatásából közölünk sokan emlékeznek, mint e leveléből látható, szives lesz az angolországi egyházi viszonyokról és mozgalmakról a Ker. Magvető számára rendszeresen írni. Olvasóink bizonyára örömmel veendik t. barátunk tudósításait, ki a legjelesebb angol unitárius papok egyike, a Socinok és Servéth kitűnő életirója; az egyházi viszonyokat jól ismeri és irántunk rokonszónvesen, melegen érez. Mi szerencsésnek tartjuk, hogy folyóiratunkat ily jeles egyházi író fogja Angliából tudósítani.

Szerk.

Aztán nagy örömemre szolgál az is, hogy nekem hely adatik a *Keresztény Magvető* lapjain, melyet helyesen neveznek annak. Egy folyóiratot sem olvasok nagyobb érdeklődéssel és meglelédéssel, mint ezt. S reám nézve, a ki történelemmel foglalkozom, különösen az a rovat, mely egyházuk változó szerencsájének történelmi emlékei megőrzésére és visszanyerésére van szentelve, igen fontos és tanulságos. Buzgalommal olvasom át mindig és az ott közlött adatokból sokat tanultam olyat, mit más helyről nem tanulhattam volna meg. Önök valóban büszkéek lehetnek elődeikre és elődeik szelleme is az utódokra.

Mert az önök egyháza nem csupán régi és nagy emlékekben gazdag; az élő egyház, melynek szíve ver, s nemes. Minket nagyon meghatott a testvéri szeretetnek az az önkéntes nyilatkozata, melylyel egyházuk tagjai a mi Essex Hall-unk költségeire oly szép özszeget irtak alá. Annál drágább lesz előttünk az az épület, hogy önök is segítettek abban, hogy azt magunkénak mondhassuk; hogy a mi törekvésünk, munkánk önök előtt is kedves. Ez a kölcsönös szeretet lelkesíthet minket, hogy azoknak, a kik nem ismernek, így szóljunk: *Videte, ut nos Unitarii invicem amamus!*

Mi az újévet reményteljes kilátásokkal kezdjük, mert sok olyan jele mutatkozik az időnek, melyek hatalmasan beszélnek elveink irányában s melyek növekvő elismerésről tesznek bizonyosságot a mi igényeink, mint oly keresztények igényei iránt, kik áldozatokat hoztak és készek hozni ma is a sok ideig népszerűtlen, de végre uralkodásra határozott igazságokért. Az államegyházban úgy Angliában, mint Scotiában nagy nyugtalanságot lehet észrevenni. A mi azt a kérdést illeti, hogy ez egyházaknak továbbra is megmaradjon-e államegyházi jellegük, nemcsak hogy kritikus helyzetbe jutottak, hanem azt lehet mondani, hogy a közvélemény határozottan követeli az államegyházi jelleg eltörlését, s csakis a végrehajtás halasztatott el. S erre az esetre az egyházak bölcsőbb és előrelátóbb vezérei és tagjai úgy gondolkoznak, gyorsan létesítendő reformokra lesz szükség, reformokra, melyek Angliában a szertartásokra nézve nagyobb szabadságot engednek s Nagy-Britannia mindkét részében nagyobb tan-egységet hoznak létre. Némelyek elég merészek nyíltan védelmére kelni oly széleskörű mérték elfogadásának, melyek a szabadelvűeknek lehetővé tennék, hogy az államegyházat jó lelkiismerettel szolgálják. De a nagy többség engedményeket tenni nem hajlandó. Nálók a régi közmondás megfordítva áll, nem tanti homines, tanta mentes, hanem tanti homines — nul-

lum lucidum ingenium. El vannak határozva stare super antiquas vias, míg nem a szerencsétlenség, a romlás bekövetkezik.

A nonconformista egyházakban, az ők szabadabb intézményeik az államegyházi hagyományos nézetektől nagyon is eltérő nézetek kifejlését segítették elő. Spurgeon, a nagy baptista szónok azt állítja, — és ő tudja mit beszél — hogy a nonconformista egyházak, melyek a vallást gyakorló népességnek felét teszik, vagy talán még többet, az unitarismus lépesmérével vannak megrakva. Az ő-illustrációja sokkal jobb, mint akarja. Ő azt akarta mondani, hogy a régi Kálvin-féle orthodoxia kemény anyaga erősen átlukgattatott. De a lép nem romlott el; s a kritika és keresztény hűség szorgalmas méhei megtették a maguk munkájukat és az üres lyukakat friss, új mézzel töltötték meg. Hogy a nonconformista egyházakat most szabadabb szellem lengi át, lehet látni egyik legnépszerűbb lapjokban: The Christian World-ben (A Keresztény Világ), mely az unitárius egyházak ügyeit figyelemmel kíséri, azokról bő tudósításokat ad; szabad, részrehajlatlan szellemben, széles alapon van szerkesztve.

Számra nézve, nem mondhatom, hogy így haladnánk elő. S ennek oka, úgy gondolom, egyfelől abban van, hogy mi a papságra igen könnyű feltételek mellett fogadtunk be némelyeket, kik más felekezetekből jöttek át hozzánk. Ez bizonyára nem volt előnyünkre. Nem alaptalan, hogy sokan úgy vélekednek, hogy a mi szervezetünk nem elég szoros.

Azonban én mégis úgy vagyok meggyőződve, hogy a mi viszonyaink általában javulnak, sőt sok tekintetben jók; egyházi életünk egészséges. Némelykor nélkülözzük ugyan az egyöntetű eljárást dolgainkban; minden egyén és minden egyház nagy függetlenséggel cselekszik; de befolyásunk növekedik és a közfigyelem mindinkább felénk fordul. Ezenkívül minden mozgalmunkat affirmatio és keresztény hang jellemzi.

Irlandból írva, szólhatnék az „ír kérdés“-ről, mely azt hiszem, nemcsak nálunk, hanem önöknél is figyelmet keltett. E kérdés a mi politikánk legnehezebb pontja. Hanem nem bocsátkozom belé.

Irlandban nekünk nincs állam-egyházunk. Itt a nép római katolikus. Azt lehet mondani, hogy elég vallásosak a maguk módjuk szerint és erősen ragaszkodnak egyházukhoz, melyet nekik az üldözések drágává tettek. De most nincsenek annyira a papok uralma alatt, mint egykor s nem viseltetnek oly szolgálai engedelmisséggel Róma iránt. Elfogadják a papok vezetését, de csak is a mennyiben

a papok hajlandók a nép szükségeinek megfelelő irányba vezetni. S főleg az Amerikával való összeköttetésnél fogva, közülök sokan gondolkoznak szabadabban, s még olyanok is, kik egyházukhoz hívek. A reformatio idején az angol politikusok egy jó alkalmat szalasztottak el Irlandot illetőleg. Anglia nem engedte meg Irlandnak, a mit a maga részére követelt: azt a jogot, hogy az Istent saját nyelvén imádják. Megtiltotta, hogy az ir nyelvet az isteni tiszteletben használják, szertársásos könyveiket azon írják. Az ir népnek választani kellett, vagy a régi latin misekönyv között, melyet csak homályosan értett, vagy az angol imakönyv között, mely semmivel se ér többet reá nézve, mint a „pogány görög“. Önök elég jól ismerik, hogy mi az anyanyelvhez való ragaszkodás. -- Lettek volna-e önök protestánsok, azalatt a feltétel alatt, hogy népük németül imádkozzék? Csoda-e, hogyha az ir nép nem fogadta be a protestantismust, mely idegen nyelv köntösében jött hozzá? Én magam megtanultam az ir nyelvet beszélni és ezáltal sok olyannal jöhetek barátságos közlekedésbe, kikkel másképpen nem érintkezhettem volna.

Ulster vidékén, a hol én lakom, éppen annyi protestáns van, mint katolikus. A gentry az angol püspöki egyházhoz tartozik, mely itt már nem államegyház, és a szegényebb osztály egy része is. A középosztálynak javarésze, magába foglalva sok gazdag embert, presbyterianus. Mi unitáriusok is a presbyterianusokból váltunk ki. Hivatalos elnevezésünk itt: *Non subscribing Presbyterian*: Alá nem író Presbyterianus, mivel a hitvallás aláírását megtagadtuk. Belfast a főhelyünk, de ezt kivéve, a vidéken általában többen vagyunk, mint a városokban. Theologiaiilag két párt van köztünk s mindkettőnek külön társulata a missiora és Belfastban külön központi helye könyvek elárusítására, stb. De örömmel kell mondanom, hogy most a tanvitáktól mentek vagyunk; és ámbár némelyek oly nézeteket vallanak, melyeket mások igen előhaladottnak, vagy elmaradottnak ítélnék már amint az az eset, e körülmény egyetértésünket nem zavarja. Belfastban a nagy kereskedők és közhivatalnokok nagyobbára a mi testületünk tagjai. Az én gyülekezetemnek tizenkét főbb hivatalnok tagja van; s az 1885. és 1886. évben belfasti polgármester, Sir Harland Edward James baronet is, ki a kikötő-bizottmánynak elnöke, s a legnagyobb hajógyáros Irlandban, egyike az én hiveimnek. Egy másik gyülekezetünkhez tartozik még Sir Porter Cowan Edvard, Antrimmegye főispánja. A belfasti Queen's College-ban egyházunknak joga van felügyelőt nevezni ki, ki a saját felekezetünkbeli tanulók szellemi jóllétére felügyeljen, mely tisztet jelenleg e sorok írója teljesíti. Nem a ma-

gunk dicséreteért említem fel ezeket, hanem hogy buzdítsanak arra, hogy hitünkért sokat tegyünk.

Tisztán vallásos ügyekben nekünk más hitfelekezetekkel kevés érintkezésünk van. De a philanthropia terén együtt munkálunk. A télen, mint máskor is a szegényebb osztály számára tüzelő anyagot osztottunk ki, az erre gyűjtött közös alaphól vásárolva. A kiosztást a lelkészek intézik, — a róm. katolikusok részéről Convery atya, az angol püspöki egyház részéről Seaver főesperes; a Calvinista presbyterianusokéról Woods János lelkész; a methodistákéról MacCutcheon Olivér lelkész; a többi felekezetek: baptisták, independensek, Irvingisták, zsidók, moravisták, quakerek, unitáriusok és némely calvinista presbyterianusok (szép család!) részére az önök levelezője.

Talán többet is irtam, mint a mennyit akartam. Üdvözet minden magyar barátainkhoz! A viszontlátásra.

GORDON SÁNDOR.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori íróktól.)

Asztalozás.

A dús asztalozás, ha nagyot mutat, majd megszűkül s elenyész. Azért neked a halálférgék inkább kedveznek-e, mint a sanyargó földésznek? inkább szeretik-e a puha testet? Sem nem tréfálok, sem ijeszteni nem akarlak, de azok vendégeskedésének ideje tetedtől nincs messze, vagy tán érzékenyebben áll. Dús étkezéseknél minden arra tör, hogy a hivalkodó gondoskodás végre szükségét teremtsen. Mintha ott semmi sem történnék, ha oda nem járul a nagy bővülkedés és maga a csömör. A nagy kielégítés unalommal határos; az étkeket a böjt fűszerezi. Az eledel legjobban izlik annak, a ki ehetnék. Petrárka.

A mi az asztalozásban torkosság és hiúság, azt szépített névvel nemes eljárásnak szokták mondani. Petrárka.

Átok.

Az átok annak ajkán, a ki azt a légből fujja, nem megyen túl soha. Shakespere.

III-ik Murat török szultán a pápák átokleveleit lefordította török nyelvre, mondván: Hadd legyen valami, a min nevetthessek!

Babona.

A babona az ember lényéhez tartozik, és elszalad, ha elűzésére komolyan gondolunk; de csak valamely csodálatos szegletbe vonul, a honnan egyszerre viszont előtűnik, ha rá biztos kilátása van. Göthe.

A babona nevetséges szokásokat talál ki, és a római szellem arra képtelen indokokat. Voltaire.

Ha a babona nem jelzi is mindig magát azok által a kicsapongások által, melyek a történelemben a bűntények közé sorozvák, a társadalomban minden kisszerű naponkénti megszámlálhatlan rosszat teszen meg, a mit csak megtehet: a barátokat egyenetlenségbe hozza; a szülőket elkülöníti; üldözi a bölcses, a ki becsületes ember mindenkép, az eszelős keze által, a ki tulbuzgó. Voltaire.

Az emberek untalan haboznak a csalfa remények és a nevetséges félelmek között, s a helyett, hogy az okossághoz támaszkod-